

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

УДК 811.161.2'42 (075.8)

DOI: <https://doi.org/10.24195/TandPLTA/2025-3>

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

(протокол № 6 від 27 листопада 2025 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. Вип. 3. 197 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського», 2025

Література

1. Тільє Ф. Запаморочення : роман / пер. з франц. О. Колеснікова. Харків : Ранок : Фабула, 2022. 288 с.
2. Моклиця М. Модернізм як структура. Філософія. Психологія. Поетика : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. 389 с.
3. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX століття (неоромантизм, символізм, експресіонізм) : монографія. Івано-Франківськ : «Плай», 2002. 413 с.
4. Яструбецька Г. Динаміка українського літературного експресіонізму : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2013. 380 с.
5. Дроздовський Д. Множинність реальності в англійському постпостмодерністському романі (філософська проблематика, жанри, наративні стратегії) : монографія. Київ : Університетське видавництво «Пульсари», 2018. 472 с.

DOI: <https://doi.org/10.24195/TandPLTA/2025-3-6>

Галина АВКСЕНТЬЄВА,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського*

Валерій АКИМОВ,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
3 року навчання історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРИРОДА ВИБОРУ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «БОЯРИНЯ»

The article examines Lesya Ukrainka's "Boyaryna" through an anthropocentric and existential prism, focusing on the artistic depiction of personal

choice as a central mechanism that shapes the characters' internal conflicts. The scientific investigation explores how external political and cultural pressure affects the psychological state, identity, and moral freedom of the characters. Special attention is paid to the interaction between national enslavement and individual autonomy, which reveals the tragic dimensions of the characters' decisions. The analysis demonstrates that the motive of choice functions not only as a driving force of the narrative, but also as a philosophical category that reflects broader socio-historical tensions. The scientific research contributes to a deeper understanding of the existential nature of human freedom of action in Ukrainian modernist drama.

Key words: *Lesya Ukrainka, "Boyaryna", existential choice, anthropocentrism, psychological conflict, identity, modernist drama, moral freedom of action.*

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві дедалі більшої уваги набуває антропоцентричний підхід, що зосереджується на людині як осерді художнього світобачення. В українській літературній традиції, зокрема модерної доби, ця парадигма виявляється особливо виразно, поєднуючи гуманістичні, національні й екзистенційні виміри. Творчість Лесі Українки в цьому контексті потребує поглибленого аналізу, оскільки її драматичні тексти втілюють не лише політичну або національну проблематику, а й складні внутрішні стани особистості в умовах зовнішнього тиску, втрати, роздвоєності.

Антропоцентрична проблематика у творчості Лесі Українки, зокрема в драматичній поемі «Бояриня», зберігає свою актуальність у сучасному гуманітарному дискурсі, оскільки поєднує глибокий психологізм із суспільно-національною тематикою, що віддзеркалює складні моральні вибори людини в умовах історичних зламів. Авторка розкриває екзистенційний вимір людського буття через конфлікт між особистістю та системою, між прагненням до свободи і неможливістю реалізувати себе в умовах зовнішнього підпорядкування.

У зв'язку з цим виникає потреба осмислення «Боярині» як тексту, що репрезентує не лише історичну драму, а й внутрішню драму особистості, зануреної в атмосферу страху, підкорення та втрати ідентичності. Звернення до антропоцентричної парадигми дозволяє по-новому інтерпретувати художній

вимір твору й краще зрозуміти його значення у контексті української модерної драми. Саме потреба в такому переосмисленні визначає актуальність наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Антропоцентричний підхід до аналізу художнього твору дедалі активніше утверджується в сучасному українському літературознавстві, особливо у зв'язку з розширенням інтересу до особистісно-центричних інтерпретацій класичних текстів. Дослідники творчості Лесі Українки, зокрема М. Драй-Хмара, Р. Задеснянський, звертають увагу на глибину психологічного конфлікту, що розгортається у драматичній поемі «Бояриня», розглядаючи її як філософське осмислення долі людини на тлі суспільно-історичних випробувань [3; 4]. Центральною категорією у багатьох інтерпретаціях стає вибір — як форма виявлення внутрішньої свободи та моральної відповідальності особистості перед собою, ближніми, нацією.

У наукових працях початку ХХІ століття простежується тенденція до екзистенційного прочитання поведінкових стратегій дійових осіб: вибір трактується не лише як сюжетний вузол, а як ідеологічний та етичний стрижень тексту. Так, зокрема, у дослідженнях В. Агеєвої, Т. Гундорової, Я. Поліщука, О. Сліпушко наголошується, що саме через діалогічне зіткнення поглядів і вчинків дійових осіб Леся Українка виводить на передній план філософську проблематику відповідальності, втрати гідності, зради й самопожертви [1; 2; 6; 7].

Проаналізовані праці дозволяють стверджувати, що сучасна інтерпретація «Боярині» ґрунтується на спробі поглибити розуміння внутрішнього світу дійових осіб крізь призму філософських і моральних дилем, водночас виокремлюючи вибір як ключовий елемент драматичної напруги та художньої структури поеми. Попри це, детальне вивчення механізмів прийняття рішень і психологічних наслідків вибору в межах антропоцентричної парадигми потребує подальших студій, що й визначає наукову перспективність обраної теми.

Метою статті є комплексне осмислення екзистенційної природи вибору в драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня» через аналіз його художнього, психологічного та ідейного вимірів, що дає змогу виявити роль цього мотиву у формуванні внутрішнього конфлікту дійових осіб та його значення в антропоцентричному прочитанні твору.

Виклад основного матеріалу. Антропоцентризм — концепція, що наскрізно пронизує гуманітарну думку, виводячи людину на авансцену світобудови. Вона не лише проголошує її центральною фігурою історичних і культурних процесів, а й наділяє винятковою здатністю творити власну реальність. Терміном «антропоцентризм» визначається «концепція, згідно з якою людина є центром і метою всього, що відбувається у світі» [8]. Поняття постає як складний світоглядний конструкт, що визначає взаємовідносини людини з собою подібними, її роль у соціокультурному середовищі, місце у природному біоценозі та зв'язок із метафізичними вимірами буття [5, 6].

Українські філософи В. Табачковський та В. Свириденко наголошують на тому, що «антропоцентризм історично формується на ґрунті архаїчного антропоморфізму, що досягнув найбільшого розвитку в давньогрецькій релігії, пізніше — в християнстві. Ранній антропоцентризм не пов'язаний із виокремленням людини з природи, обмежуючись олюдненням її сил та підлеглістю їм» [9, 33].

У «Боярині» поетику твору визначає глибокий психологізм, адже Леся Українка спрямовує свій творчий погляд насамперед на внутрішні переживання та душевні конфлікти дійових осіб. До того ж М. Драй-Хмара слушно зауважує: «У творах з психологічним ухилом історичні особи та події відходять на другий план, або становлять історичне тло, що на ньому автор розв'язує ті чи ті психологічні проблеми, які продиктувала йому сучасність» [3, 221].

Тотожну думку висловлює й Р. Задеснянський, який розглядає «Бояриню» як зразок історичної драми. Видатний митець, за його словами, не обмежується лише ретельним змалюванням історичної епохи чи знакових постатей, а й надає першочергового значення внутрішньому світові своїх

дійових осіб, що дозволяє аналізувати твір також як глибоко психологічний [4, 85]. Водночас літературознавець акцентує увагу на ідейній складовій твору, наголошуючи: «Знайомість з цілою творчістю Лесі Українки управнює нас твердити, що для авторки «Боярині» найбільш важливим був бік ідеологічний, і вона, пишучи той чи інший твір, писала його в першу чергу, бажаючи сказати щось важливе і питоме-своє в ділянці ідеології» [4, 85].

На нашу думку, у драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня» концепція вибору відіграє ключову роль, визначаючи життєві шляхи головних дійових осіб. Вони опиняються перед складною дилемою, що не передбачає безболісного вирішення: залишитися у звичному середовищі, зберігаючи усталений порядок речей, чи прийняти виклик змін, які, хоча й відкривають нові горизонти, водночас несуть невідворотні наслідки. Проте вибір у творі виходить за межі суто практичного рішення — він перетворюється на глибокий екзистенційний акт, пов'язаний не лише з переміщенням у просторі, а й із внутрішньою трансформацією, переосмисленням цінностей, необхідністю інтеграції у чужий соціум і випробуванням власної ідентичності. Через цю призму Леся Українка майстерно досліджує феномен самопізнання, відчуження, внутрішніх суперечностей, що постають у зіткненні особистих прагнень із тиском суспільних норм та очікувань.

Леся Українка у драматичній поемі виразно окреслює ситуацію вибору, що стає визначальним для долі дійових осіб. Уже з першої дії перед ними постає ключова проблема твору, яка водночас слугує віддзеркаленням глибшого суспільного конфлікту. Молодий боярин Степан, цілковито підпорядкований волі можновладців, навіть у дрібницях залежний від їхніх рішень — настільки, що не сміє залишитися на вечерю без дозволу старших бояр. Матір Оксани одразу ставить перед ним незручне запитання, висловлюючи здивування з приводу того, чому після смерті батька він обрав життя в Москві замість повернення з матір'ю на Україну [10, 145]. Відповідь Степана промовиста: «Нема при чім нам жити на Вкраїні. / Самі здорові знаєте, — садибу / сплюндровано було нам до цеглини / ще за Виговщини... / Поки

чогось добувся на Москві, / мій батько тяжко бідував із нами. / На раді Переяславській мій батько, / подавши слово за Москву, додержав те слово вірне» [10, 145–146]. Ці слова розкривають глибшу трагедію: його батько, можливо, спокусившись обіцянками Москви чи не усвідомлюючи всіх наслідків, «подав слово за Москву» й, намагаючись дотримати його, зрештою опинився в ситуації, коли Україна визнала його зрадником і зруйнувала його маєток. Вигнаний зі своєї землі, він був змушений осісти в Москві, керуючись передусім матеріальними обставинами, а не переконаннями. Син повторює його шлях, керуючись тією ж логікою виживання («нема при чім нам жити»), проте виправдовує цей вибір нібито непорушною присягою. Як зауважує Р. Задеснянський, вірність слову, даному ворогові власного народу, який сам не дотримується жодних зобов'язань, є злочином більшого масштабу, ніж його порушення, адже це слово не було актом особистої честі, а знаряддям підкорення [4, 87]. У цій ситуації Леся Українка зображає екзистенційну кризу людини, яка змушена приймати рішення в умовах гострого внутрішнього конфлікту, коли вибір — це не просто питання матеріального чи соціального становища, а визначення власної ідентичності та моральної позиції.

Наприкінці першої дії розгортається сцена залицяння Степана до Оксани, яка виразно демонструє його прихований егоїзм. Він цілком усвідомлює, що життя в Москві нагадує ув'язнення: «Я ж, як в'язень, що на короткий час / з темниці вирвався...» [10, 154]. Однак, замість сумніву у правильності свого вибору, прагне викликати у серці Оксани жалість, співчуття, а згодом і кохання, щоб схилити її до шлюбу. Його маніпуляція знаходить відгук, адже Оксана надто добре розуміє жорстоку реальність, у якій українці, підкорені чужою владою, змушені йти один проти одного. Вона відчуває глибокий тягар кровопролиття, через що зневажає всіх, хто заплямував руки братньою кров'ю. Саме тому в її душі миттєво спалахує прихильність до Степана — його зовнішня м'якість і лагідність стали протилежністю всього, що викликало в неї огиду [4, 90].

Залишається невизначеним, чи Оксана справді робить вибір самотійно, чи це лише ілюзія свободи волі, прихована під маскою обставин. З одного боку, вона прагне зберегти власну гідність та ідентичність, але з іншого — змушена підлаштовуватися під нові умови, в яких опинилася. Оксана, сповнена юнацької довіри та наївності, ще не усвідомлює всієї складності свого становища, тоді як Степан, добре розуміючи реальність, поводить з нею нечесно. Він заспокоює її запевненнями, що навіть на чужині вони зможуть «звити кубелечко» [10, 158]. Однак Степан свідомо вводить її в оману, адже добре знає, що їхній дім на чужині буде пронизаний всім чужим, а сам він, уже підлаштувавшись під московські звичаї, лише поглиблюватиме цю трансформацію. Оксана ж, не маючи досвіду, ще не усвідомлює, наскільки Московщина далека від її рідного світу, а Степан, щоб спростити їй шлях до асиміляції, невимушено підбадьорює: «Та мови вже ж навчитися не довго... / ну ніби трохи тверда... Та дарма!» [10, 159].

Кожне прийняте рішення тягне за собою неминучі наслідки, і для Оксани ця плата виявляється надзвичайно високою. Переїзд до Москви стає не просто зміною місця проживання — він кардинально переформатовує її внутрішній світ, розхитує моральні орієнтири та змушує інакше дивитися на саму себе. Покидаючи рідну землю, вона втрачає не лише фізичний зв'язок із батьківщиною, а й рве нитки, що єднали її з традиціями, родиною та власним минулим. Протиставлення близького й чужого тільки загострює її внутрішній розлад: намагаючись пристосуватися до нового оточення, Оксана водночас болісно усвідомлює, що поступово втрачає саму себе як невід'ємну частину українського світу.

Друга дія яскраво окреслює глибоку чужість і разючу несхожість Московщини з тим світом, який залишила Оксана. Її романтичні уявлення про гармонійне сімейне життя розвіюються, щойно вона стикається з суворою реальністю. Те, що здалеку здавалося простим і природним, виявляється чужим і неприйнятним. Оксана швидко усвідомлює, що адаптація до нового середовища не просто складна — вона майже неможлива. Найболючішим

ударом стає втручання зовнішніх сил у стосунки подружжя, які в її рідному краї були недоторканими. Так, «цілувальний» обряд для неї — не просто традиція, а принизливе порушення сімейної чистоти, відвертий замах на гідність. Вона відчуває глибоку відразу до цього чужого світу, де звичаї змушують її переступати через власні моральні принципи. Лише за кілька днів Оксана розуміє ще одну невтішну істину: навіть у найзаможніших родинх московські жінки позбавлені права голосу, покірні й беззахисні перед суспільними нормами, що не залишають їм місця для власної гідності [4, 90].

Кульмінаційним моментом у житті Оксани стає гірке прозріння: її вибір остаточний, і вороття немає. Степан, бачачи, як дружина марніє від туги за рідною землею, наважується запропонувати їй повернення, сподіваючись, що серед українських просторів вона віднайде втрачену гармонію. Він навіть віддає їй назад дану колись клятву, даючи можливість піти. Проте Оксана відмовляється, адже для неї відданість чоловікові та шлюбові — не просто обов'язок, а частина її самої, невіддільна від серця: «Ти думаєш, як я тепер поїду / від тебе геть, то не лишиться тут / моя душа?» [10, 207]. Її рішення залишитися поряд зі Степаном позбавлене будь-якого розрахунку чи егоїзму, воно продиктоване виключно чистим почуттям. Але ця самопожертва не приносить їй спокою: зрозумівши, що навіть найглибше кохання не здатне звільнити чоловіка з кайданів духовного рабства, втративши останню іскру надії на повернення до України, вона поступово згасає.

Остаточно ж зламала Оксану не стільки реальність московського життя чи нав'язана їй «вільна неволя», скільки звістки з рідного краю, що остаточно поховали її останню надію на відродження батьківщини. Дізнавшись про поразку України, вона з болем промовляє: «Як ти кажеш? / Утихомирилось? Зломилась воля, / Україна лягла Москві під ноги...» [10, 221]. Її душу роздирає відчай через нескорених, які тепер гинуть у в'язницях, через безповоротно втрачену свободу, яку так і не вдалося повернути. Вона заповідає Степанові, якщо в ньому ще жевріє людяність, підтримувати тих, хто став жертвою поневолення. Але, навіть прагнучи допомогти, вона не може позбутися гіркого

усвідомлення реальності: вона, українка, більше не потрібна Україні; її голос розчиняється в чужині, а її серце сповнене болем за край, що лишився далеко й беззахисно впав перед загарбниками.

Оксана сама стає суддею власної долі, мовчазно приймаючи хворобу, що повільно її знищує, не намагаючись боротися за життя. Її відхід у чужині здається неминучим наслідком усього пережитого. Перед смертю вона, українка за походженням, але московська бояриня за життєвими обставинами, звертається до сонця, що ховається за обрієм, немов передаючи свій останній прощальний поклик рідній землі: «Добраніч, сонечко! Ідеш на захід... / Ти бачиш Україну – привітай!» [10, 229].

Висновки. Таким чином, у драматичній поемі «Бояриня» Леся Українка глибоко і багатовимірно репрезентує вибір як екзистенційну категорію, що визначає не лише сюжетний розвиток, а й сутнісну трансформацію дійових осіб. Через внутрішній конфлікт, психологічну боротьбу та моральне напруження вона показує, як під впливом зовнішніх обставин особистість втрачає автономію, ідентичність та духовну цілісність. У цьому сенсі поема набуває універсального філософського звучання, яке не втрачає актуальності в умовах сучасних соціокультурних і національних викликів.

Дослідження екзистенційної природи вибору в антропоцентричному ключі дозволяє по-новому осмислити трагізм дійових осіб твору, підкреслюючи глибину індивідуального переживання як відбиток загальнонаціональної драми. Такий підхід не лише розширює інтерпретаційні горизонти щодо спадщини Лесі Українки, а й окреслює перспективи подальших студій, зокрема щодо порівняльного аналізу моделей вибору в українській та європейській драмі, проблеми внутрішньої волі та відповідальності у контексті історичних потрясінь.

Література

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки у постмодерній інтерпретації. Київ : Либідь, 2001. 261 с.
2. Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 272 с.
3. Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина / ред. Р. Калиш, Г. Ковальова. Київ : Наукова думка, 2002. 592 с.
4. Задеснянський Р. Від угодовства до національної зради («Бояриня»). *Задеснянський Р. Критичні нариси : у 7 т.* Мюнхен : Українська Критична Думка, 1965. Т. 4 : Творчість Лесі Українки. С. 78–98.
5. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 376 с.
6. Поліщук Я. *Tragikos* як естетична якість драматургії Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність : збірник наукових праць : у 6 т.* Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2007. Т. 4. С. 33–45.
7. Сліпушко О. Незнана Леся Українка. *Листи так довго йдуть... Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі.* Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2003. С. 291–301.
8. Соколов В. Антропоцентризм. *Енциклопедія Сучасної України* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001.
URL: <https://esu.com.ua/article-43068> (дата звернення: 21.04.2025).
9. Табачковський В., Свириденко В. Антропоцентризм. *Філософський енциклопедичний словник.* Київ : Абрис, 2002. С. 33.
10. Українка Л. Бояриня. Драматична поема. *Українка Л. «Я любила вік лицарства...» Вибрані твори.* Київ : Країна Мрій, 2008. С. 141–229.

ЗМІСТ

Авксентьєва Г. А. <i>Концепція екзистенціалізму в українській літературі</i>	4
Бандура Т. Й. <i>Імпресіонічні акценти в парадигмі текстотворення новелістики О. Кобилянської</i>	12
Боєва Е. В. <i>Стилістичний потенціал англізмів у структурі прозового та поетичного постмодерного дискурсу</i>	20
Горанська Т. В. <i>Особливості реалізації феміністичної проблематики у романі Ш. Бронте «Джен Ейр»</i>	31
Чудак С. <i>Наративні стратегії в романі Франка Тільє «Запаморочення»</i>	42
Авксентьєва Г. А., Акімов В. <i>Екзистенційна природа вибору у драматичній поемі Лесі Українка «Бояриня»</i>	52
Бандура Т. Й., Коваленко Г. <i>Екзистенційно-діалогічні засади вивчення сучасної української лірики в профільній школі</i>	62
Бандура Т. Й., Мороко М. <i>Жанрова дифузія як чинник оповідної структури роману Донни Тартт «Маленький друг»</i>	71
Боєва Е. В., Аракелян Р. <i>Можливості цифрових освітніх ресурсів у формуванні читацької компетентності школярів у процесі навчання української мови та літератури</i>	81
Боєва Е. В., Беляєвська В. <i>Переклад кінотексту за допомогою україномовних та англомовних субтитрів (на матеріалі кінофільму «20 днів у Маріуполі»)</i>	91
Кердівар Н. І., Буданова К. <i>Художній текст як свідок часу: викладання роману Марії Матіос «Солодка Даруся» із урахуванням історичного бекграунду</i>	99
Кердівар Н. І., Стоянова А. <i>Механізми розгортання детективної інтриги та її жанрові особливості в прозі Андрія Кокотюхи («Мисливці за привидами»)</i>	107
Кердівар Н. І., Чавдар О. <i>Особливості вивчення сучасної української прози в</i>	

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com